

Gurung

Jabbor O'SAROV:

Fan-texnika taraqqiyoti asosida ham pedagogika yotadi

– Xalqimizda ustoz otangdan ulugʻ, uning umri shogirdlarida davom etadi, degan hikmatli gaplar bor. Shu jihatdan ustoz va shogirdlar oʻrtasidagi anʻanaviy munosabatlar, sizningcha, qanday davom etmoqda? Bugun “ustozlik” va “shogirdlik” tushunchasi oʻzgarganmi?

– Ustoz – millatimiz qadriyatlarini, anʻanalari va amaliy koʻnikmalari davomiyligini, hayotiylikni taʼminlovchi bosh mezon hisoblanadi. Lekin bu anʻana bugungi kunda biroz oʻzgacharoq koʻrinish oldi. Yoshlar qiziqqan yoʻnalishlari soni juda katta(cheksiz) boʻlganligi bois oʻrgatuvchilar soni ham, tabiiyki, mos holda ortib boradi. Bu bir qator muammolarni keltirib chiqaradi:

◆ bugungi ijtimoiy talablar bitiruvchilardan kasbiy moslashuvchanlikni talabqilmoqda. Yaʼni, har qanday kasbiy faoliyatdagi zamonaviy yondashuv yoki taraqqiylashib borayotgan vositalardan samarali foydalana oladigan moslashuvchan kadrlarga ehtiyoj mavjud;

◆ oʻrganish jarayonining aksariyati ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshiriladi va bu olingan bilim, koʻnikma, malaka va kompetensiyalarni monitoring qilish, shartli tarzda baholash imkoniyatlari bilan bogʻliq;

◆ hozir oʻqituvchi funksiyasi ham oʻzgaragan. Bugungi kun oʻqituvchisi bolalarni oʻqitmaydi, yaʼni ularni yetaklamaydi, balki ularga yoʻnalish beradi. Bu ayni paytda taʼlim oluvchidan ham faqatgina bilimga ega boʻlishni emas, olgan bilimlarini hayotiy faoliyatida qoʻllay olish koʻnikmasiga ega boʻlishni ham talab qiladi.

Bugungi “ustozlik” va “shogirdlik” tushunchasiga kelsak, tushuncha oʻzgarmagan, lekin uning mohiyatida tafovutlar mavjud. Deyarli barcha muassasalarda bu qogʻozlarda chiroyli rasmiylashtirilgan boʻlsa-da, amaliy jihatdan ilm tolibining oʻzidagi ehtiyoj asosida shakllangan munosabat muhim hisoblanadi. Shuningdek, shu oʻrinda “ustozlik” va “shogirdlik” munosabatlarida pedagogik taʼlim klasteri subyektlari(bola, oila, taʼlim muassasasi, mahalla, hokimlik)ning manfaatli hamkorligi va taʼlim jarayonining raqamlashib borayotganligi ham muhim omil ekanligini alohida taʼkidlash joiz.

– **Isteʼdodli yoshlarni tanlashning qaysi usulini maqbul deb bilasiz?**

– Bu borada ham anʻanaviy va qaysidir maʼnoda pedagogik, didaktik tushunchalar, qarashlarni nazardan chetda qoldirib boʻlmaydi. Isteʼdodli yoshlarni tanlashning maqbul usuli sifatida oʻzim ishlaydigan Chirchiq davlat pedagogika universiteti tajribasi misolida fikrlashsak.

Oliy taʼlim muassasalari talabalarning pedagogik-psixologik portretini, yaʼni ularning iqtidori, kerak boʻlsa, genetik jihatdan metodist boʻlishga, nazariy maʼlumotlar bilan ishlashga yoki boshqa taʼlim xizmatlari bilan shugʻullanishga moyilligini aniqlash asosida ularni kelajak faoliyatga maqsadli yoʻnaltirish mumkin. Bunda mos yoʻnalishlarga uygʻunlashgan intensiv dasturlar ishlab chiqiladi va oʻtkazilgan diagnostika natijalariga koʻra, mavjud moyilliklarni rivojlantirish nisbatan kam mehnat talab qiladi. Shu zaylda iqtidorli talabalarni aniqlash va ularni individual yoʻnaltirish muhiti yaratiladi. Bu muhit maktabgacha, umumiy oʻrta, professional, oliy taʼlim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi mavjud muammolarning ilmiy yechimlariga yoʻnaltiradi.

Talabani dastlabki oʻquv faoliyati yillaridanoq kasbiy faoliyatga amaliy yoʻnaltirish ularning yashirin iqtidorini namoyon qilishlariga sharoit yaratadi.

– **Shogirdlaringiz, umuman, hozirgi yoshlarning qaysi xislatlarini koʻproq qadrlaysiz?**

– Bugungi yoshlar haqida gapirganda, aksariyat hollarda ularning kitob oʻqimayotganligi, hayotga yengil munosabati, qiyinchiliklarsiz yaxshi yashash istagi ustuvorligi haqida fikrlar aytiladi. Menga bilim olishdan qochmaydigan, qiyinchiliklardan qoʻrqmaydigan, aniq maqsad qoʻya oladigan yoshlar bilan ishlash yoqadi. Bilimli inson birovning dilini ogʻritmaydi, oʻzgarlar mehnatini qadrlaydi. Oʻzgarlar zahmatining qadriga yetmayaptimi, demak

u mehnat qilishni ham xohlamaydi. Shogirdlardagi menga qadrlil boʻlgan xislat mantiqiy fikrlashdir. Bu ularning ilmga kirishiga, kasbiy faoliyatidagi samaradorligi hamda jamiyatdagi oʻrnini topishida bosh mezon hisoblanadi.

– **Hozir ayrim yoshlar ilm uchun emas, ilmiy daraja uchun koʻproq qaygʻurayotgandek.**

– Bu savolni bugungi kundagi ilmiy jamoatchilikning ogʻriqli nuqtasi, deyish mumkin. Chunki ushbu masala yuzasidan turlicha salbiy munosabatlar ham mavjud. Avvalo, bunga qanday yondashish muhim. Masalan, simyogʻochning zinadagi soyasiga qarasangiz uning soyasi siniq(egri) chiziqlardan iborat boʻladi. Kimlardir soyaning asliga qarashni istamaydi. Bu bilan hozirgi yoshlarning hammasi ilm uchun qaygʻurmayapti, degan fikrni bermoqchi emasmiz. “Guruch kurmaksiz boʻlmaydi” degan naql bor. Shunday holatlar qandaydir lavozim zarurati tufayli ham kuzatilishi mumkin.

Ayniqsa, soʻnggi yillarda ijtimoiy tarmoqlarda pedagogika sohasiga bildirilayotgan munosabatlarning barchasiga ham qoʻshilib boʻlmaydi. “Pedagogika fan emas” deguvchilar ham topildi. Umumtaʼlim maktablari, OTMlardagi barcha fanlarni oʻqitish yoki biror hunar berishning oʻz metodikasi mavjud, hatto oddiygina koʻringan choy ichishning ham. Bugungi fan-texnikaning mislsiz taraqqiyoti asosida ham pedagogika yotadi. Demak, bilimning hosilasi ilm boʻladigan boʻlsa, pedagogikani ularning boshlangʻich funksiyasi sifatida baholashimiz mumkin.

Men rahbarlik qilayotgan fakultet misolida oladigan boʻlsak, 4 ta yoʻnalish boʻyicha 165 nomdagi oʻquv fanlaridan 60 dan ziyod pedagoglar dars beradi. Bu kamida 165 ta fan modullari va fanlar integratsiyasini taʼminlash asosida shunga karrali boʻlgan ilmiy tadqiqot olib borish mumkin, degani. Respublika OTMlarining oʻrtacha ilmiy salohiyati 40 % dan oshmaydi. Endi hisoblang, respublikamizdagi OTMlarda qancha ilmiy darajasi boʻlmagan pedagoglar faoliyat yuritadi, bu songa umumtaʼlim maktablarida ilmiy-tadqiqot olib borayotgan oʻqituvchilarni qoʻshsangiz, “yuzlab” himoyalar juda kichik foizni tashkil qiladi. Menimcha, ilmiy-tadqiqotchilarga berilayotgan erkinlik ularning soniga qarab cheklanmasligi kerak, ishning sifatini oshirishga boʻlgan yondashuvlarni har doim qoʻllab-quvvatlaymiz.

– **Ustozlik va homiylik haqida ham toʻxtalsangiz. Oʻz sohasini yanada taraqqiy ettira oladigan nodir isteʼdod egalari – yoshlardan kimlarni ayta olasiz? Ishonchingizni oqlay olmagan shogirdlaringiz ham boʻlganmi?**

– Ustozlik va homiylik mantiqli savol. Kimgadir homiy boʻlishni oʻzingiz tanlashingiz mumkin, lekin ustoz maqomini oʻzingiz belgilay olmaysiz. Falsafamga koʻra, ustozlik degani begʻaraz yordam berish, shogirdlariga bergan ilmiga minnat va taʼma qilmaslik, tigʻiz vaqtda ham ularga koʻmak berishdagi psixologik barqarorlik, oʻzining nochor holatida ham yoshlarga koʻmak bera olishdir.

Yoshlarga taʼlim berishni xohlaydigan, ammo bu vazifani uddalay olmasligi uchun unga homiylik qilishni istagan insonni ustoz sifatida qabul qilgan boʻlardim. Albatta, Abdulla Avloniy aytib oʻtganidek, “ilm qadrini bilmagan, ilm uchun bir pulni koʻzlari qiymagan, zamondan xabarsiz otalar” ham yoʻq emas. Agar ustozlik va homiylik uygʻunlashsa, samarasi eng yuqori boʻlishi shubhasiz. Masalan, mening birinchi ustozim otam(boshlangʻich sinfda oʻqigan). Butun umri davomida homiylik qilgan inson ham aynan u kishi. Toʻgʻri, onalar kurs ishlari, diplom himoyasi, dissertatsiyalarda, umuman hech qayerda rahbar sifatida qayd etilmaydigan aziz ustoz boʻladi(xuddi mening 11 farzandni voyaga yetkazgan qahramon onam kabi).

– **Yoshlarning oʻz imkoniyatlarini kengroq namoyon qilishi va xalqqa, davlatga koʻproq naf keltirishi bilan bogʻliq qanday muammolar bor? Ularning yechimlariga ham toʻxtalsangiz.**

– Oʻz imkoniyatlarini kengroq namoyon qilishi yoshlarning nazdida iqtisodiy beqarorlik sharoitidagi qiyinchiliklar, kattalarning ulardagi tashabbuslarni cheklashi,

jiddiy qarorlar qabul qilishda ishtirok etishga imkoniyat bermasligi, umuman ularni boshqalarning tushunmasligidir.

Ularning fikriga ham qandaydir maʼnoda qoʻshilish mumkin. Oliy taʼlim misolida qaraydigan boʻlsak, talabalarning emotsional-psixologik barqaror emasligi, ruhiy tushkunlik kayfiyati ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish qobiliyatiga salbiy taʼsir qiladi. Masalaning ikkinchi tomoni, fan-texnika taraqqiyoti insoniyatning mushkullarini qancha yengillashtirsa, shu darajada boshqa muammolarga yaqinlashtiradi. Misol uchun, sogʻliqqa kamharakatlik, noekologik mahsulotlar, kuchli toʻlqinlardan radiatsiyalanish kabi salbiy taʼsirlar kuzatilsa, sunʼiy intellekt elementlarining tobora ommalashib borishi yoshlarda fikrlash, mantiqiy mulohaza yuritish kabi ijobiy xislatlarning susayishiga sabab boʻladi.

Shuningdek, sifatli taʼlim olish imkoniyatini taʼminlashda ijtimoiy talablar, yaʼni mehnat bozori ehtiyojlariga javob beradigan zamonaviy taʼlim dasturlarini joriy etish zarur. Chunki OTMni davlat taʼlim standart(DTS) asosida tasdiqlangan namunaviy oʻquv rejalar asosida bitirishadi(3 yoki 4 yil). Bu vaqt oraligʻida rivojlanayotgan jamiyat boshqa kadrlarga ehtiyoj sezishi tabiiy hol. Demak, DTS bir tomondan bitiruvchilarga qoʻyilgan minimal talab asosida sifatni kafolatlasa, ikkinchi tomondan, taʼlim muassasalarining berilgan talabdan chetga chiqishiga imkon bermaslik, tez oʻzgaruvchi va tez moslashuvchan mobil mutaxassis boʻlish imkoniyatlarini cheklaydi. Bu esa, OTMlarda ijodiy muhit shakllanishiga maʼlum darajada toʻsqinlik qiladi.

Mavjud muammolarni butunlay bartaraf etib boʻlmaydi, sababi taʼlim jarayoni dogma emas. Har qanday oʻzgarish, rivojlanish esa, albatta, oʻzining muammolari va yangicha yondashuvlari bilan hamohang boʻladi. Bugungi kunda bunday zamonaviy yondashuvlar qatoriga pedagogik taʼlim innovatsion klasterining taʼminlanishi, yaʼni taʼlim oluvchiga ragʻbat va mablagʻ beruvchilar, bilim olish uchun sharoit yaratuvchi va nazorat qiluvchi mutasaddilarning manfaatli hamkorligini taʼminlash zarurati mavjud. Sababi, bugungi yoshlarga bilim berish va turli taʼsirlardan himoya qilishga faqat taʼlim muassasasini javobgar qilish toʻgʻri emas.

Talabalarga berilgan nazariy bilimlar tezda amaliyot bilan mustahkamlanmasa, uning oʻrnini ijtimoiy tarmoqlardagi yengil-yelpi maʼlumotlar egallaydi. Talabalarni amaliy-kasbiy faoliyatga yoʻnaltiradigan “Pedagogik desantura” akademik-ijtimoiy loyihasi, “Ochiq osmon ostidagi maktab” mobil ijtimoiy loyihasi, “Chegarasiz imkoniyatlar” motivatsion loyihasi, “Profi arena” kasbiy-amaliy loyihasi, “Bugundan pedagog”, “Ovozsiz dunyo” va “SMART sensorika” kabi metodik loyihalarni keltirish mumkin.

Davlat va jamiyatga koʻproq naf keltiradigan, taʼlim oluvchilarning vaqti va naqdini tejaydigan, bevosita nazariyaning amaliyot bilan uygʻunligini taʼminlaydigan yondashuvlardan biri “Aralash taʼlim”dir. Aralash taʼlim tamoyillari va mexanizmlarini tadqiq etish boʻyicha universitetning 2-oliy taʼlim yoʻnalishi talabalarida olib borilayotgan tajriba-sinov ijobiy natija bermoqda. Bundan uzluksiz taʼlimning pedagogik-psixologik asoslarini tadqiq etish, xususan, talabalarning boʻshliqlarini diagnostika qilish va bartaraf etish mexanizmlarini takomillashtirib borish zarur, degan xulosa chiqadi.

Gʻiyos OʻNAR suhbatlashdi.